



OSMANLI ÂLİMLERİNDEN KARATEPELİ HÜSEYİN B. MUSTAFA B. HASAN EL-AYDİNİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

**Hüseyin B. Mustafa B. Hasan El-Aydini, From Karatepe,
Who Was an Ottoman Scholar His Life and Works**

Dr. Muzaffer ÖZLİ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mozli@firat.edu.tr

Özet: Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni XVIII. Yüzyılda yaşamış Osmanlı müelliflerindendir. Osmanlı medreselerinde tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yapan müellif, bir müddet müftülük de yapmıştır. İbn Karatepeli adıyla meşhur olmuştur. Eserlerini Arapça yazan müellifin çeşitli ilim dallarına ait telif ve şerh şeklinde eserleri bulunmaktadır. İbn Karatepeli, 1191/1777 tarihinde vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni, Arap Dili ve Belâğatı, İslâm âlimleri, Osmanlı, XVIII. Yüzyıl.

Abstract: Hüseyin b. Mustafa b. Hasan el-Aydini, who is from Karatepe is an Ottoman scholar living in the 18th century. After he had completed his education in Ottoman madrasahs, he became a teacher and an author. Meanwhile he became a müfti, too. He became famous with the name of İbn Karatepeli. He wrote his works in Arabic and had works in different scientific branches in the style of reconciliation and explanation. He died in 1777.

Keywords: Hüseyin b. Mustafa b. Hasan el-Aydini who is from Karatepe, Arabic Language and Eloquence, Islamic scholars, Ottoman, The 18th Century.

I. GİRİŞ

Bilindiği gibi, Osmanlı döneminde Arap Dili ve Edebiyatı sahasında birçok âlim yetişmiş, bunlar gerek ilmi çalışmaları ve gerekse dil öğretimindeki faaliyetleriyle hizmetler vermişlerdir. Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni de, hayatı boyunca ilim öğrenmek ve

öğretmekle meşgul olmuş, içinde yaşadığı toplumun ilim ve kültür seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Yazdığı eserler hem hayattayken hem de vefatından sonra Osmanlı Medreselerinde vazgeçilmez müracaat eserleri olmaya devam etmiştir. XVIII. yüzyılda yaşayan Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni, medrese hocalığı yanında müftülük görevinde de bulunmuştur. Belâğat, lûgat, tefsir v.b. sahalarda eserler hazırlayarak ilim aleminin istifadesine sunmuştur. Özellikle sarf, nahiv ve belagat sahasında eserler kazandırarak Arapça öğretiminde metot açısından yeni ve faydalı bir çıkır açmış, fiilen öğretmenlik yaparak bu metodunu pratikte uygulamıştır. Bu çalışmanın amacı, Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni'nin hayatıyla ilgili tespit edebildiğimiz bütün malumatı değerlendirmeden geçirip hulasa etmek, Arapça'ya dair eserlerini kısaca tanıtmak ve diğer eserleri hakkında bilgi vermektir. Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni, 1191/1777 tarihinde vefat etmiştir. Aydın ili Köşk ilçesi Karatepe köyünde medfundur.¹

A. HAYATI:

Tam adı; Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni'dir. İbn Karatepeli adıyla şöhrat bulmuştur.² Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü no: 5357'de bulunan (Haşiye-i Talikât-i Karatepeli) isimli 11 varaklı nüshada İbn Karatepeli'nin ismi yukardaki şekliyle Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni diye geçmektedir.³ Bursalı Mehmet Tahir (ö. 1344/1925)'in "Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulema, Şuara, Müerrihin ve Etibbanın Teracim Ahvali" isimli eserinde ise Karatepeli Hasan b. Mustafâ olarak zikredilmektedir.⁴

Yaptığımız araştırmalar İbn Karatepeli'nin ismi, Bursalı Mehmet Tahir'in "Osmanlı Müellifleri" isimli eserinde ve Ahmet Turan Arslan'ın "İmâm Birgivi, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri" isimli eserinde Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni olarak geçmekte olduğunu gördük.⁵

Aydın ilinin Köşk ilçesine bağlı Karatepe köyünde doğan çocukluk ve gençlik yıllarını da burada geçiren İbn Karatepeli, temel ilimleri kendi

¹ Karatepeli, *Bahru'l-Ğavâ'id*, Süleymaniye Kütüphanesi Serez bölümü no: 3505'te kayıtlı bulunan nüsha, v.1. 'Abdurrahmân b. Ahmed Emin tarafından 1194/1781'de istinsah edilmiştir.

² *Bahru'l-Ğavâ'id*, Süleymaniye Kütüphanesi Serez bölümü no: 3505, vr. 1; Haşiye-i Talikât-i Karatepeli, Süleymaniye kütüphanesi, Fatih bölümü no: 5357, vr. 41; Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müerrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*, Keşişyan Matbaası, İzmir 1324, s. 80.

³ *Haşiye-i Talikât-i Karatepeli*, Süleymaniye kütüphanesi, Fatih bölümü no: 5357, vr. 41.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, *a.g.e.*, s.80;

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul 1972. I, 405; Ahmet Turan Arslan, *İmâm Birgivi Hayatı - Eserleri ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992, s. 143.

köyünde babasından tahsil etmiştir. Ancak kaynaklarda, daha sonra hangi âlimlerden ders aldığı noktasında bir bilgiye ulaşamadık.

Tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yapan müellif, bir müddet müftülük de yapmıştır. Daha sonra Adana'ya hicret etmiştir. Adana'dan dönüşte köyünde bulunan camide imamlık yapmıştır. Bununla birlikte, köyünde bulunduğu süre içinde tarım ve hayvancılıkla da uğraşmıştır.⁶

İbn Karatepeli'nin medfun bulunduğu Karatepe köyünde araştırma yaptığımız sırada Salavatlı köyünde ikamet eden ve İbn Karatepeli'nin soyundan geldiğini söyleyen Mehmet Okumuş'un anlattığına göre, İbn Karatepeli, orta boylu bir kişiymiş ve yalpalayarak yürürmüş. Caminin üstünde bir evde ikamet edermiş.

İbn Karatepeli'ye Deli İmam lakabı da verilmiştir. Bu lakabı almasına aşağıdaki olayın sebep olduğu söylenmektedir.

Köyde üç kişi hacca gitmiş. Bayram namazından sonra kendi kendine, "falan kişi deve, falan ve falan koyun kesti" demiş, bunun üzerine etrafındakiler köylüler yerel ağızla bu hoca "bozuttu" demişler. Sonra da adına "Deli İmam" lakabı takılmıştır.⁷ Çocukları ve torunları da aynı lakap (deli inamlar)la anılmaktadır. Önce Karatepe'de ikamet eden çocukları ve torunları, şimdi Salavatlı kasabasında yaşamaya devam etmektedirler.

Hastalandığında tedavi ettirelim diyenlere "Biz yakında gidiciyiz, yalnız öldüğümde beni falan tepeye gömün, etrafı seyredeyim, hem de yengeniz hayvanları güderken beni kendine yoldaş edinir. Hanımım da benden kısa süre sonra gelir. Sakın önüme gömmeyin" demiş. Kendisi ertesi gün sabah ölmüş, hanımı ise ikinci vaktinde ölmüştür. Mezarlıkta iki tane selvi ağacı bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hüseyin Efendinin diğeri ise hanımının kabrinin başındadır. Mezar taşında herhangi bir yazı yoktur. Mezarlıkta başka selvi ağacı da yoktur.⁸

B. İLMÎ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ:

Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ b. Hasan el-Aydîni görev yaptığı yıllarda ve köyüne döndükten sonra ilim ve eser telifiyle meşgul olmuştur. İbn Karatepeli ilmî ve edebî değeri olan eserlerini bu dönemlerde yazmıştır. Bu dönemde, belâgat, tefsir, fıkıh, lugat ve hayatının son dönemlerinde tasavvufu ilgili eserler kaleme almıştır. Ama ne yazık ki bu eserlerin çoğu bugün elimizde mevcut değildir.⁹ Bunun nedeni ise şudur:

⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 405; *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ülemâ, Şuarâ, Müerrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, s. 80.

⁷ Burada ifade edilen bu bilgiler Karatepeli'nin medfun bulunduğu Karatepe köyünde araştırma yaptığımız sırada Karatepeli'nin soyundan olduğunu öğrendiğimiz Aydın vilâyetine bağlı Köşk ilçesi Salavatlı Kasabasında ikamet eden Mehmet Okumuş'tan alınmıştır.

⁸ Bu bilgiler de aynı şahıstan alınmıştır.

⁹ Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 406.

Karatepe köyü önemli bir yerde kurulmuş olması ve Milli Mücadele yıllarında Milis Kuvvetlerine destek olması dolayısıyla 18 Şubat 1922'de Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Köyde bulunan iki tane cami ve birçok ev içine insanlar doldurularak yakılmıştır. Yine köyün birçok mahallesi de bu yangınlardan nasibini almıştır. 2007 yılında devletin de katkılarıyla İbn Karatepe'nin yaşadığı mahalle (Sekiyurt Mahallesi) ve muhtemelen imamlık yaptığı ve Yunanlılar tarafından yakılmış olan cami, anıt hâline getirilmiştir. Köyde iki tane toplu mezar bulunmaktadır. Köy mezarlığındaki kayıtlardan¹⁰ bu olayı bariz bir şekilde görmek mümkündür. Yunan baskınlarından dolayı köyde bulunan Kur'ân-ı Kerim'ler ve diğer kitaplar baskınlar sonucu insanlarla birlikte yok edilmiştir. İbn Karatepe'nin de birçok telif eseri de bunlar arasındaydı.

İbn Karatepe'nin parlak bir dönemde yaşadığı söylenemez. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu devirde devletin siyasi ve iktisadi çözümlerine paralel olarak ilmiye teşkilatında da bozulmalar başgöstermeye başlamıştır. Bu dönem, Osmanlı devletinin Karlofça Antlaşması ile ilk kez toprak kaybetmeye başladığı bir dönemdir. Yine bu dönemde genel manada ilmî bir durgunluk olup telif edilen eser sayısı, tercüme, şerh ve ta'lik eserlere nazaran azdır. Böyle bir devirde yetişen İbn Karatepe, ilmî ve edebî şahsiyetinin üstünlüğüyle temayüz etmiş, medrese müderrisliği yapmış, talebe yetiştirmiş ve birçok eser telif etmiştir.¹¹

C. ESERLERİ:

1. Karatepe Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni'nin Eserleri:

Karatepe Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni'nin çeşitli ilim dallarına ait telif ve şerh şeklinde eserleri bulunmaktadır. Belâğat, lugat, tefsir v.b. değişik ilim dallarına ait eserler veren müellifin günümüze ulaşan eseri pek azdır. Kaynaklarda zikredilen eserlerden birkaç tanesi hariç diğerleri maalesef günümüze ulaşmamıştır.¹² Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Karatepe'nin eserleri şunlardır:

a. Şerhu Risâleti'l-İsti'âre:

¹⁰ Toplu mezar anıtındaki taşta şu bilgiler vardır: "1338 senesinin şubat ayının 18 inci Salı günü ve çarşambaya bağlayan Gece saat 9 da Yunanlılar tarafından bu camide yakılmıştır. 98 kişi şehit olmuş ve 25 kişi yaralı olarak kurtulmuştur. Ruhlarına Fatıha. V. 25.11.1963".

¹¹ Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 405-406.

¹² Bursalı M. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müerrihîn ve Ebbânın Terâcim-i Ahvâli*, Keleşyan Matbaası, İzmir 1324, s. 80.

Risâletü'l-İsti'âre, Mahmud b. 'Abdillâh el-Entâkî (ö. 1160/1747)¹³ tarafından Halep'te, Osman Paşa Medresesinde müderrislik yaptığı yıllarda ders kitabı olarak yazılmıştır. Mahmûd el-Entâkî, bu eserinde, beyân ilminin konularından teşbih, mecaz, istiâre ve kinâyeyi anlatmıştır. Eserine "Risâletü'l- İsti'âre" adını vermiştir. Eser, toplam yedi varaktan ibaret olan eserde, on iki yerde âyet, iki yerde şiir ve bir yerde de hadîsle örneklendirme yapılmıştır. Mahmûd el-Entâkî, risâlesinde, es-Sekkâkî, el-Ğazvîni ve ez-Zemaşerî gibi Belâğat âlimlerinden istifade etmiştir. Esere, İbn Karatepeli (1191/1777)'den başka Edîb Ahmed Şevkî er-Rûmî el-Ħanefî (ö. 1224/1809) ve İbrâhim el-Ğayserî tarafından da şerh yapılmıştır.¹⁴

Baş Kısmı:

[بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ]

الْحَمْدُ لِمَنْ أفرَدَ الْحَقَائِقَ، وَالصَّلَاةُ عَلَى مَنْ رُشِحَ بِأَعْلَى الدَّقَائِقِ، وَعَلَى إِلِهِ الْمُجَرِّدِينَ عَنْ الْعَلَائِقِ. وَبَعْدُ، فَيَقُولُ الْعَبْدُ الْمُتَقَرُّ إِلَى الطَّافِ رَبِّهِ الْخَفِيَّةِ، ابْنُ قَرَاهِ دَيْهٍ لِي حَقَّهَا مُتَقَرُّهُ مَلَانِمِ الْجَائِيَّةِ.

Bilindiği gibi belâğat alanında Telhîs geleneği el-Ğazvîni'nin es-Sekkâkî'nin "Miftâhu'l-'Ulûm"¹⁵unun IV. bölümünde yer alan belâğat bahsini "Telhîsu'l-Miftâh" adını verdiği eserle özetlemesi ile başlar. Telhîs türünün başlamasının başlıca sebebi dönemin eğitim şeklinin ezbere dayanması olarak gösterilebilir.¹⁶ Bu yaklaşımın esâsı "ilmin satırlarda değil de sadırlarda olması gerektiği" düşüncesidir.¹⁶ el-Ğazvîni'den sonra gelen Taftazânî'de de aynı örneği görürüz. Önce "المطوَّلُ عَلَى التَّلْخِصِ" adlı eserini yazmış, daha sonra bunu "مُخْتَصَرُ الْمُعَايِنِ" adıyla yeniden telhis yapmıştır.¹⁷ İbn Karatepeli' de bu geleneğe uyarak önce el-Entâkî'nin "رسالة الاستيعارة" adlı eserini "شَرْحُ رِسَالَةِ الْاِسْتِيعَارَةِ" adıyla şerh etmiştir. Daha sonra da buna talikât yazmıştır.

el-Entâkî'nin " Risâletü'l-İsti'âre"sini istinsâh edenler İbn Karatepeli'nin Şerhu Risâletü'l-İsti'âre'sinden alıntılar yaparak bu risâleye

¹³ Mahmûd b. 'Abdillâh el-Entâkî: Mahmud el-Entâkî Antakya'da doğmuş, ilim tahsil etmek için Halep'e gitmiştir. Halep'te tahsilini tamamladıktan sonra aynı şehirde Osman Paşa Medresesinde müderrislik yapmış ve 1160/1747'de vefât etmiştir. Bkz: Haşîye-i Talikât-i Karatepeli, Süleymaniye kütüphanesi, Fatih bölümü no: 5357, vr. 41; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Kesfi'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1945, I, 558; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Matbaatu't-Terağkî, Dimeşk 1960, XI, 175.

¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., nşr. Rıfat Kılıslı, İstanbul 1947 I, 558.

¹⁵ Bkz. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, I, 82; Câhît Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 116; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlikiye Teşkilatı*, s. 7-9.

¹⁶ Bkz. Burhaneddin ez-Zernûcî, *Ta'limu'l-Müte'allim*, s. 119-120; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 83; Baltacı, a.g.e., s. 16-42; Ergin, a.g.e., I, 82, 113; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e kadar)*, Ankara 1989, s. 70.

¹⁷ Kılıç, TDVIA, "Belâğat" Maddesi, V, 382; Ebu Mûsâ, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye ve Târîhuha*, s. 44-45; Çelebî, Rabîha ve Hacimüftüoğlu, Nasrullah, *Teshîhu'l-Belâğa*, s. 3; Üzeyir Tuna, *Hamza b. Turgut el-Aydîni ve Kitâbu'l-Mesalik Adlı Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2003, s. 55.

bazı haşiyeler yazmışlardır. Haşiyelerde eserin önemine dair atıflar dikkat çekicidir.

Müellifin bir müderris olması, dönemindeki eğitim sisteminin genel özelliğinin ezbere dayanması göz önüne alındığında, eserin belâğat öğretimini kolaylaştırmak için yazılmış olduğunu söylemek mümkündür. Bir ilmin kolaylıkla öğrenilmesi ve anlaşılabilir olması, o ilmin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Bunun için de bir kolaylaştırma ve özetleme çabasının olması gerekir.

Eserin telif tarihiyle ilgili olarak Süleymâniye kütüphanesi, Laleli bölümü no: 2997'de kayıtlı bulunan müellif nüshasının, esâs aldığımız nüshanın 30. varakında 1164/1751 tarihinde müellif tarafından yazıldığı ve Süleymâniye Kütüphanesi, Fatih bölümü no:5357'de kayıtlı bulunan nüshanın 40. varakında, eserin 1164/1751 yılında kaleme alındığı söylenmektedir.

Son Kısmı:

وَلنَحْتَمِ الْكَلَامَ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ الَّذِي بجلالِهِ تَبِمُ الصَّالِحَاتُ، وَعَلَى رَسُوْلِهِ وَآلِهِ أَفْضَلُ التَّحِيَّاتِ.
وَلنَقِيذُ عِنَانِ الْأَقْلَامِ فِي بِنْيَاءِ أَسْرَارِ أَعَزِّ الْأَرْقَامِ خَوْفًا مِنَ الْمَلَالِ عَلَى الْمُنَاطِرِينَ الْأَعْجَامِ مَعَ صُدُورِهِ
عِنْدَ تَلَاظُمِ الْإِشْغَالِ خُصُوصًا مِنْهَا مَا بِهِ قَوْلَامُ شَرِيْعَةِ الْأَنْتِقَالِ، وَعَلَى الْمُسْتَفِيْدِينَ مِنْهُ أُرْتَدِّهْمُ اللَّهُ إِلَى
سَبَبِ الْعَاقِبَةِ أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِي وَلِوَالِدِي بِالنَّعْمِ الْبَاقِيَةِ. وَمَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ لَا يَشْكُرُ رَبَّ مَنْ يَقُولُونَ
سُبْحَانَ رَبِّنَا رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.
قَدْ اسْتَرَّاحَ الْقَلَمُ مِنَ التَّرْجُمَانِ فِي أَوَاسِطِ شَهْرِ الرَّمَضَانَ مِنْ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَسِتِّينَ وَمِائَةٍ وَأَلْفٍ
مِنْ هِجْرَةٍ مِنْ لَهْ الْعِزِّ وَالشَّرْفِ. ثُمَّ
تَمَّتِ الْكِتَابَةُ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى يَدِ مُؤَلِّفِهِ فِي سَنَةِ ثَلَاثٍ وَتَمَانِينَ وَمِائَةٍ وَأَلْفٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ
وَلِوَالِدَيْهِ وَلِأَسَاتِيذِهِ وَسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. ثُمَّ.

b. Bahru'l-Çavâ'id:

Birgivi (ö. 929/1523)'nin sarfa dair "Kifayetu'l-Mübtedî" isimli eseri Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni tarafından "Bahru'l-Çavâ'id" ismiyle şerh edilmiştir.¹⁸

Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Serez bölümü no: 3505'te kayıtlı bulunan nüshası, 'Abdurrahmân b. Ahmed Emîn tarafından 1194/1781'de istinsâh edilmiştir. Toplam 61 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattı ile yazılmış olup her sayfası 23 satırdır.

Ayrıca bu eserin diğeri bir nüshası Kültür Bakanlığı Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdaî Efendi bölümü no: 1608'te kayıtlı olup, Mehmed b. Zülfikâr tarafından istinsâh edilmiştir. Toplam 63 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattı ile yazılmış ve 21 satırdan oluşmaktadır.

İbn Karatepeli "Bahru'l-Çavâ'id" isimli eserinin önsözünde eserine neden bu ismi verdiğini ve niçin yazdığını belirtmektedir. Bu isimle

¹⁸ Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi Hayatı - Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992, s. 143.

isimlendirmesinin sebebi olarak birçok faydalı bilgiyi kapsadığında ve müellifin yazdıklarına ilave bazı bilgiler eklemektir.

Baş kısım:

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى تَوَاتُرِ نِعَمَائِهِ الظَّاهِرَةِ وَتَرَائِفِ أَنَّهُ الْمُتَوَافِرَةُ الْمُتَطَاوِرَةُ، وَالصَّلَاةُ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ الْمَبْعُوثِ مِنْ أَشْرَفِ جَرَائِمِ الْأَنْبَاءِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَيْمَةَ الْأَعْلَامِ وَ أَرْوَاحِ الْإِسْلَامِ... وَإِنَّهُ لِمَا كَانَ كِفَايَةً الْمُبْتَدَى الَّذِي صَنَّفَهُ الْفَاضِلُ الْعَالِمُ الْكَامِلُ الْبَرَكِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ يَطْوَى عَلَى مَبَاحِثَ شَرِيفَةٍ وَيَحْتَوِي عَلَى قَوَاعِدَ لَطِيفَةٍ سَنَحَ إِلَى أَنْ أَشْرَحَهُ شَرْحًا يُزِيلُ مِنْ اللَّفْظِ صَعَابَهُ وَيَكْشِفُ عَنْ وَجْهِهِ الْمَعَانِي نِقَابَهُ وَيَسْتَكْشِفُ مَكُونَهُ غَوَامِضَ، وَغَامِضَةً مُضِيغًا إِلَيْهِ فَوَائِدَ شَرِيفَةً، وَزَوَائِدَ لَطِيفَةً مِمَّا عَثَرَ عَلَيْهِ فِكْرِي الْفَاتِرِ وَتَطْرِي الْقَاصِرِ بِعَوْنِ اللَّهِ الْقَادِرِ وَالْمَرْجُوِّ مِمَّنْ يُطَّلَعُ فِيهِ عَثَرَةٌ، إِذْ يُدْرَأُ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ فَإِنَّهُ أَوَّلُ مَا أَفْرَعُهُ فِي قَالِبِ التَّرْيِيبِ وَالتَّرْصِيفِ مُحْتَصِرًا فِي هَذَا الْفَنِّ مَا عَثَرْتُهُ مِنَ الْفُحُولِ وَسَمَّيْتُهُ "بَحْرُ الْقَوَاعِدِ" لِاسْتِمَالِهِ عَلَى كَثِيرٍ مِنَ الْفَوَائِدِ وَمِنَ الْإِسْتِعَانَةِ وَإِلَيْهِ الرَّالْفِي وَهُوَ حَسْبُهُ مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ وَكَفَى. ثُمَّ إِبْتَدَأَ الْمُصَنِّفُ بِحَمْدِ اللَّهِ بِرِضْوَانِهِ وَإِلَيْهِ جَلَا يَسْتَبِيبُ غُفْرَانِهِ بِالتَّسْمِيَةِ ثُمَّ بِالْحَمْدِ لِإِقْدَاءِ الْبَلْكَاتِبِ الْمَجِيدِ وَتَشْكَرًا عَلَى نِعْمَةِ الَّتِي التَّالِيفُ بَعْضُ مِنْهَا وَحَفْظًا لِكِتَابِهِ عَنِ الْقَطْعِيَّةِ.

İbn Karatepeli "Baħru'l-Ķavâ'id"inde, önce mücerredin, mezîdun fihî, sülâsinin, rübâ'inin, aksâm-i semâniye denilen sekiz kısmın (sülâsi mücerred sâlim, sülâsi mücerred ġayr-i sâlim, sülâsi mezîdun fih sâlim, sülâsi mezîdun fih ġayr-i sâlim, rübâ'î mücerred sâlim, rübâ'î mücerred ġayr-i sâlim, rübâ'î mezîdun fih sâlim, rübâ'î mezîdun fih ġayr-i sâlim) sonda da aksâm-ı seb'a diye bilinen sahîh, mehmûz, mudâ'af, misâl, ecvef, nâkıs ve leffî'in tariflerini vermektedir.¹⁹

İbn Karatepeli yine "Baħru'l-Ķavâ'id" de İmam Birgivi'nin "İştikâkla"²⁰ ilgili her kelime dört çeşittir: Fiil, sıfat, masdar ve isim" ifadesindeki dört çeşidi ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Fiil; Mâzi, muzâri, emir, nehiy ve taaccub diye beş kısımda incelenmektedir.

Sıfat, ismu'l-fâil, ismu'l-mef'ûl, es-sıfatü'l-müşebbehe ve ef'alü't-tafdîl diye dört kısımda incelenmektedir.

Master; Mimsiz master, mimli master, binâü'l-merra, binâü'n-nevi'e ve masterın mübâlağası diye beş kısımda incelenmektedir.

İsim; Mekân ismi, zaman ismi, âlet ismi ve fiil ismi diye dört kısımda incelenmektedir.

Ayrıca İbn Karatepeli "Baħru'l-Ķavâ'id"de Aksâm-ı Seb'a dan da bahsetmektedir.

¹⁹ Baħru'l-Ķavâ'id, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez bölümü No: 3505, vr.6-7.

²⁰ İştikâk, alınan (türev) ile kendisinden alınan (kök) arasında hem lafız hem de anlam yönünden münasebetin bulunmasıyla bir kelimenin bir veya daha çok kelimedden alınmasıdır. Bir başka deyişle, bir kelimenin diğerinden aralarında anlam ve terkip (kök harflerinin terkihi) bakımından uygunluk ve sığa bakımından farklılık olmak şartıyla alınmasıdır. Bkz. Ebû'l-Feth Oşmân İbn Cinnî, *el-Ĥasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Dâru'l-Hüdâ li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Beyrût tsz., II, 134-139; Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Muzhir*, thk. Muhammed Ahmed Câdü'l-Mevlâ, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, Mısır tsz., I, 346-347; Abdulkadir Bayam, "Arap Dilinde İştikâk", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2002, s. 4.

Birinci bâb sahîh, ikinci bâb mehmûz, üçüncü bâb mudâ'af, dördüncü bâb misâl, beşinci bâb ecvef, altıncı bâb nâkıs, yedinci bâb da lefîf hakkındadır.

İbn Karatepeli "Baḥru'l-Ḳavâ'id" isimli eserinde son olarak da te'kid nûnunun rûkunlarını işledikten sonra aşağıdaki sonuç cümleleriyle eserini bitiriyor.²¹

Son kısmı:

حِقَابٌ اِخْتَتَمَهُ اِنَّهُ قَالَ تَمَّ كِتَابُ كِفَايَةِ الْمُبْتَدِي يَعُونَ اللهُ الْمَلِكِ الْهَادِي سَنَةَ خَمْسَةَ وَسِتِّينَ
وَتِسْعِمِائَةَ، لِيْلَةَ الْاِثْنَيْنِ، غَرَّةَ جَمَادَى الْاٰخِرِ بِحَمْدِ اللهِ تَعَالَى اَوَّلًا وَاٰخِرًا، وَتُصَلِّيَ عَلٰى حَبِيْبِهِ وَاٰلِهِ
وَتَسَلَّمَ تَسْلِيْمًا. اِنْتَهَى وَتَمَّ السَّرْحُ بِالْعَوْنِ فِي اَرْبَعٍ وَتِسْعِيْنَ وَمِائَةً وَاَلْفٍ بِحَمْدِهِ وَصَلَوَاتِهِ بِلَا اِنْتِهَائِهِ،
وَسُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ، وَسَلَامٌ عَلٰى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

c. Câmi'ü'l-Enzâr:

İbn Karatepeli mantık ilmi ile ilgili er-Risâletü'l-Ḥuseyniyye isimli risâleye haşiyeler yazmıştır ve buna Câmi'ü'l-Enzâr ismini vermiştir. İbn Karatepeli'nin burada amacı, bu eserde bulunan kapalı ifadeleri açık hâle getirmek, yanlış ifadeleri düzeltmek ve bunların anlaşılması için bazı ilaveler yapmaktır.

İzâhu'l-Meknûn'da ve Osmanlı Müellifleri isimli eserde müellifin hayatı ve eserlerinden bahsedilirken zikredilmeyen bu eserin tek nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi no: 363/11 (134b-153b, str: 19, ebad: 202x144 (155x80) mm, nestalik)'de bulunmaktadır. Eserin İbn Karatepeli'ye ait olduğu metnin ilk varlığında belirtilmektedir²².

Metinde er-Risâletü'l-Ḥuseyniyye'nin müellifinin sözlerinin başında yer alan (قوله) ibaresi kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Metnin kenarında haşiyeler ve dipnotlar yer almaktadır. Sırtı siyah meşin, yüzeyleri desenli kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içerisinde. Sonu noksanıdır.

Baş kısmı:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا مَنْ مَيَّرَنَا بِسُرْحِ صُدُورِنَا عَنْ أَنْظَارِ الْمُكَابِرِينَ، وَمَنَعَنَا عَنِ النَّقْضِ وَالْمُعَارَضَةِ لِأَدْلَةِ
الْمُعَاضِدِينَ صَلَّيْتَ نَبِيَّكَ الْمُتَوَرَّ بِإِظْهَارِ الْحَقِّ وَالصَّوَابِ وَعَلَى آلِهِ الْمُقَوِّبِينَ بِالسُّنْدِ أَيْ السُّؤَالِ وَالْجَوَابِ.
أَمَّا بَعْدُ فَيَقُولُ النَّبِيُّ الْفَقِيرُ إِلَى رَبِّهِ الْقَدِيرِ حَسْبُنَا مِنْ مُصْطَلَفِي الْإِنْسِيَّةِ، الْمَدْعُوُّ بِأَنْ قَرَهُ دَيْبَهُ لِي عَفَا
عَنْهُمَا الْعَفْوُ الْعَلِيُّ إِنَّهُ لَمَّا كَانَتْ الرَّسَالَةُ الْخُسَيْنِيَّةَ مُحْتَوِيَةً عَلَى فَرَائِدِ الْأَذَانِ وَمَذَاهِبِهِ وَالنَّكَاتِ الدَّقِيقَةِ
فِي مَعَارِجِهِ وَجَمِّ غَفِيرٍ مِنَ الْفُحُولِ كَتَبَ عَلَيْهَا الْحَرَّاشِي لِكِتَابِهَا لَا يَبْسِمُنْ وَلَا تَعْنَى فَكَانَتْ تِلْكَ الرَّسَالَةُ
مَسْتُورَةً؛ أَرَدْتُ أَنْ أَجْمَعَ جَمِيعَ مَا فِي التَّلْثِ مِنْهَا وَبَعْضَ غَيْرِهَا لِاسْتِعْنَاءِ عَنْهَا وَلِتَمْيِيزِ سَمِيئَتِهَا عَنْ
الرَّيُوفِ وَأَنْ أُضْمَ عَرَائِسُ لَمْ تُوجَدْ فِيهَا وَسَمَّيْتُهَا بِجَامِعِ الْأَنْظَارِ نَعَى اللهُ تَعَالَى بِهِ الرَّاعِيَيْنِ وَوَقَفْنَا بِهِ
النَّجَاةَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ...

Son kısmı:

قَوْلُهُ إِلَّا أَنْ مَدَارَ الْكُلِّ اهْ أَيُّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ التَّنْبِيْهَاتِ الثَّلَاثَةِ عَلَى مُقَدِّمَةٍ وَاحِدَةٍ وَهِيَ أَنْ اللَّاتِقُ
اهْ قِيُوْدَةِ مَدَارِ الْكُلِّ اسْتَنْبَةُ الْأَمْرِ عَلَى السَّأْلِ فَوْقَ فِيمَا وَقَعَ هَذَا وَفِي بَعْضِ النُّسخِ إِلَّا أَنْ مَدَارَهُمَا

²¹ Baḥru'l-Ḳavâ'id, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez bölümü No: 3505, vr. 61.

²² Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi no: 363/11 vr. 1.

على مُقَدِّمَةٍ وَاجِدَةٍ أَيَّ مَدَارِ النَّكْتَيْنِ عَلَى مُقَدِّمَةٍ وَاجِدَةٍ فَمَالُ النَّسَخَتَيْنِ وَاجِدٌ فَلَا تَعْفَلُ وَيَمَا قَدْرُنَا الْمَقَامَ
الِدْفَعُ هَهُنَا سُبُهَةً كَثِيرَةً...

d. Talikât-ı Karatepeli:

Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni, Mahmûd b. ‘Abdillah el-Entâkî (ö. 1160/1747)’in “el-‘Alâka” diğer adıyla “Risâletü’l-İsti‘âre” isimli eserine şerh yazdıktan sonra tâlikât²⁵ yazmıştır. İbn Karatepeli’ni bu tâlikatını bazı öğrencileri varakların üzerine haşiyeler²⁴ yazmak suretiyle şerh etmişlerdir. Toplam 11 varak olan bu tâlikatın Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü no: 5357’te kayıtlı bulunan nüshasının toplam beş tane şerhi vardır. Ayrıca muhtelif kütüphanelerde nüshaları vardır.²⁵

Baş kısmı:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ. أَمَّا بَعْدُ: فَقَدْ شَرَحْتُ رِسَالَةَ
الِاسْتِعَارَةِ لِلْمُحْمُودِ الْأَنْطَاكِيِّ اخْتِصَارًا وَمَوْجِزًا وَلَمَّا كَانَ عَسِيرَ الْفَهْمِ لِلطَّلَابِ أَرَدْتُ أَنْ أُبَيِّنَ بَعْضَ
الْمُعْلَقَاتِ بِعَوْنِ اللَّهِ وَهُوَ حَسْبِي وَيَعْمَ الْوَكِيلُ...

Son Kısmı:

قَوْلُهُ تَعْرِيفُهُمَا أَيَّ تَعْرِيفُ الْوَضْعِ وَهُوَ جَعَلَ الشَّيْءَ بِإِزَاءِ الْمَعْنَى لِيَذَلَّ عَلَيْهِ بِنَفْسِهِ أَوْ بِمَعُونَةِ
قَرِينَةٍ كَمَا سَيَجِيءُ وَتَعْرِيفُ الْإِسْتِعْمَالِ وَهُوَ ذِكْرُ الْمَوْضُوعِ إِلَى آخِرِهِ كَمَا سَبَقَ فَإِنَّ الْمَوْضُوعَ حُرَّةً
مِنَ الْإِسْتِعْمَالِ وَالْجُزْءُ قَدْ يُوجَدُ بِدُونِ الْكُلِّ وَإِنَّ نَفْسَ الْجَعْلِ قَدْ يُوجَدُ بِلَا فَهْمِ السَّمْعِ.

Bursalı M. Tahir’in “Aydın Vilayetine Mensup Meşayih, Ulema, Şuara, Müerrihin ve Etibbanın Teracim Ahvalı” adlı eserinde onun, Kadî Beyzavî tefsirinin bir kısmına haşiye yazmış olduğu zikredilmektedir ki Kadi Beyzavî’ye haşiye yazdığını İbn Karatepeli kendisi de talikâtında belirtmiştir.²⁶

Tarafımızdan yapılan araştırmalarda Kadî Beyzavî tefsirine yazdığı haşiyelerin bulunduğu yazma nüshasına rastlanamamıştır.

İbn Karatepeli’nin belâğat, sarf, tefsir ve mantık dışındaki ilim dallarında da eserler yazdığı zikredilmektedir.²⁷ Fakat yaptığımız araştırmalar sonucu bu eserlerinden hiç birine ulaşamadık.

²³ **Talikât:** Bir kitabın bazı yerlerini açıklamak ve eleştirmek amacıyla sayfa kenarlarına konan yahut ayrıca bir risâle şeklinde yazılan notlardır. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyüik Türkçe Sözlük*, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul 2005, III/3016.

²⁴ **Hâşiye:** Bir sayfanın kenarlarına veya altına, metnin herhangi bir noktasıyla ilgili olarak yazılan açıklama ve eklemelerdir. Ayverdi, *a.g.e.*, II, 1201.

²⁵ T.C. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, numara: 0800, İstinsâh Tarihi: 1260 h.; T.C. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, numara: 3176, T.C. Kültür Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi bölümü, numara: 3653, İstinsâh Tarihi: 1260 h.

²⁶ T.C. Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade bölümü, No: 723, vr. 10.

²⁷ Bursalı M. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensüb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müerrihin ve Etibbanın Terâcim-i Ahvâli*, s. 80; Bursalı M. Fahir Osmanlı Müellifleri, s. 406. Bu müellifler onun diğer eserlerde yer aldığını söyledikleri eserlerinin adını vermemektedirler.

2. Karatepeli Hüseyin b. Mustafâ el-Aydîni'ye Ait Olmadığı Hâlde Ona Nispet Edilen Eserler:

a. Fethü'l-Esrâr fi Kitâbi'l-İzhâr:

Yaptığımız araştırma sonunda Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi kayıtlarında müellifimiz İbn Karatepeli'ye nispet edilen "Fethü'l-Esrâr fi Kitâbi'l- İzhâr" isimli eserin, ona ait olmadığı sonucuna vardık. Çünkü söz konusu eserde ne İbn Karatepeli'nin ismi ne de onun yazdığına dair bir işaret bulunmaktadır. Adı geçen eser Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'nden Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne gönderilmiştir. Yine bu eserin Zeynizâde b. Hüseyin b. Ahmed'in hocası Sûbicalı Muhammed b. Muhammed. Ahmed (ö. 1141/1728) tarafından yazıldığı ve İmam Birgivi (ö. 981/1573)'nin "İzhârü'l-Esrâr" isimli eserinin bir şerhi olduğu, "İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn"da ve Bursalı Mehmet Tahir'in "Osmanlı Müellifleri" adlı eserinde belirtilmektedir.²⁸

b. Besâitu'd-Dakâik ve Revâbitu'l-Hâkâik:

Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade Bölümü no: 723'te bulunan "Besâitu'd-Dakâik ve Revâbitu'l-Hâkâik" isimli eser, İbn Karatepeli'ye nispet edilmektedir. Bu eserin de müellifimize ait olduğuna dair herhangi bir işarete rastlayamadık. Bilakis eserin son varlığında Hafız Süleyman Kasıdecizade tarafından yazıldığı belirtilmektedir.²⁹

c. Risâletü'l-İsti'âre li-Sûbiceviyye:

Şerh 'alâ İsti'âreti's-Sûbiceviyye isimli eserle ilgili yaptığımız araştırma sonunda "Risâletü'l-İsti'âre li-Sûbiceviyye" isimli eserin Mahmud b. Abdillâh el-Entâki (ö. 1160/1747)'nin Risâletü'l-İsti'âre'si ile aynı eser olduğu, el-Entâki'den alındığı ve Subiceli Muhammed Efendi (ö. 1261/1845) kendi eseriymiş gibi yazdığı ve İbn Karatepeli'nin "Şerhu Risâleti'l-İsti'âre" Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, numara: 4720'de kayıtlı olan bu nüshası ile "Risâletü'l-İsti'âre li-Sûbiceviyye" isimli esere aynı demirbaş numarası verildiği için İbn Karatepeli'nin eserinin üzerine daha sonra farklı bir hat ile "Karatepeli alâ Risâleti'l-İsti'âre" ismi yazıldığı tespit edilmiştir. Yine bu risâlenin ilk varlığında Mahmud el-

²⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1945, II, 158; Bursalı Mehmet Tahir, *a.g.e.*, I, 405.

²⁹ T.C. Kültür Bakanlığı Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade bölümü, numara: 723, vr. 174.

Entâkî'nin "Risâletü'l-İsti'âre" sinin bir şerhi olduğu ve söz konusu şerhin İbn Karatepli tarafından yazıldığı belirtilmektedir.³⁰

d. Şerhu Dîbâceti'l-Ferâiz:

İbn Karatepli'ye nispet edilen diğer bir eser de, "Şerhu Dîbâceti'l-Ferâiz" isimli eserdir. Bu eserin bir nüshası, kütüphane kataloglarında Adana İl Halk Kütüphanesi'nde görünmekte ve bu kütüphane katalogunda İbn Karatepli'ye nisbet edilmektedir. Diğer yandan bu nüshanın şu anda Ankara Milli Kütüphane'de no: 681'de kayıtlı olduğu görülmüş, ama sözkonusu nüsha üzerindeki incelememizde eserin kime ait olduğuna ve İbn Karatepli'ye dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

e. Hâşiye 'alâ Düreri'l-Hukkâm:

"Hâşiye 'alâ Düreri'l-Hukkâm" isimli eserin de İbn Karatepli'ye nisbet edildiğini, ancak bunun gerçekte İbn Karamânî Muhammed'e ait olduğunu ve Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nden Ankara Milli Kütüphane'ye nakledildiğini tesbit ettik. Söz konusu eserin bu nüshasının ilk varlığında İbn Karamânî'ye ait olduğu ve son varakta da Süleyman Gebzevi tarafından istinsah edildiği belirtilmektedir.³¹

Sonuç:

İbn Karatepli'nin yaşadığı dönem kesin olarak tespit edilmiş ve bu dönem siyasi, iktisadi ve ilmi yönden incelenmiştir. Müellifin hayatı hakkında farklı kaynaklarda bulunan bilgiler derlenerek toparlanmış ve genel hatlarıyla verilmiştir. Bunun yanında İbn Karatepli'nin ilmî ve edebî kişiliği ortaya konmuştur.

İbn Karatepli'nin kaynaklarda zikredilen eserleri araştırılarak tespit edilmeye çalışılmış, mevcut olanlar hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

İbn Karatepli'nin mevcut olan eserleri arasında "Bahru'l-Ğavâ'id" ile "Câmi'u'l-Enzâr" adlı eserlerinin üzerinde çalışma yapılması ve ilim dünyasına kazandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Ayrıca kütüphane kataloglarında müellife ait olduğu söylenen bazı yazma eserlerin müellife ait olup olmadıkları araştırılıp gerekli bilgiler verildi.

³⁰ T.C. Kültür Bakanlığı Süleymâniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, numara: 4720, vr. 1.

³¹ Ankara Milli kütüphanesi, numara: 17426, vr. 1.